

Arkeoloji denildiğinde aklımıza eski çağlarda üretilen ve bugüne kadar kalan eserler gelir. Bu eserlerin yorumu önemlidir. İnsanlar diyelim 5000 yıl önce şöyle bir eser üretebilmişse, buradan onun hangi kavramlarla düşündüğü ya da nasıl bir akıl yapısına sahip olduğu sonucu çıkarılabilir?

Aklın arkeolojisi yeni bir bilim dalı ve yaklaşık 30 yıllık geçmişi bulunuyor. Konuyla ilgili yayınlanan önemli yapıtların tamamı bu döneme ait olduğu gibi büyük hızla da eskiyorlar. Bu hızlı eskime teoride hızlı yenilenme anlamına gelir.

Bunu konuyla ilgili tanınmış bir kitap örneğinde de görmek mümkündür. Malafouris'in "How things shape the mind?" Çeviride biraz zorlandım çünkü things sadece eşya anlamına gelmiyor, insanlığın ürettiği maddi varlıklar anlamına geliyor ve kitabın sorusu bunların insan zihnini nasıl şekillendirdiğiyle ilgilidir.

2013 yılında yayımlanan bu kitabı bulmak yıllarca neredeyse mümkün değildi. 300 sayfalık kitaba 300 Avro verirsiniz satın alabilirsiniz tabii ama bu kadar parayı vermek de kolay değildir. Neyse ki kitabın Paperback denilen ciltsiz baskısı çıkmış ve fiyatı da 23 Avroya inmişti ya da artık alınabilirdi. İngiliz yayın dünyası böyledir. Kitabın önce yüksek fiyatlı ciltli baskısı çıkar, ardından kitabına göre değişen sürede karton baskı yayınlanır. Bu kitapta olduğu gibi iki baskı arasında beş yıl varsa, kitaba büyük talep bulunuyor demektir. Bu talebi esas olarak kişiler temelinde düşünmemek gerekir. Çok sayıda üniversite kütüphanesi ve halk kütüphaneleri bu kitabı alır, az miktarda kişi de satın alır.

Almancaya halen çevrilmemiş olması telif ücretinin yüksek olduğunu gösteriyor. Benim için önemli değil ve zaten bu konudaki tüm kitaplar İngilizce...

İnsanın ürettiklerinin insan zihnini ve giderek günlük hayatı şekillendirmesinin en bilinen çağdaş örneği cep telefonudur. Otuz yıl önce cep telefonunun olmadığı hayatla bugünkü arasında önemli fark bulunuyor. İnsanların birbirleriyle sürekli iletişim içinde bulunduğu farklı bir günlük hayat ve toplum ortaya çıktı.

Aklın arkeolojisi artık sadece uzak geçmişi değil bugünü de konu alıyor.

Kitabın çıkış noktasını kendisinden daha önce bulunmuş bir kavram oluşturuyor: aklın genişlemesi. Bu görüşe göre, akıl beyinle sınırlı değildir, bedenle de sınırlı değildir. Kişi akli başka kişilerin akıllarıyla ve çevresindeki eşyalar ve olaylarla sürekli iletişim içinde düşünür. Burada söz konusu olan aklın dış dünyayla iletişim içinde bulunması değil –eskiden beri kabul edilir- bu iletişimin akıl sürecinin kapsamında bulunmasıdır.

Çok eskiden üretilmiş ve bugüne kalmış maddelerin değerlendirilmesinde yakın zamana kadar izlenen yöntem, bu maddenin mesajı nedir ya da bu üretim insan aklının hangi seviyesini gösterir sorusuna cevap aramaktır. Burada arkeolojinin ve insanın evriminin büyük sorusu karanlıkta kalıyordu. İnsanla ona en yakın canlı türü olan şempanzenin DNA'larının yüzde 99'u aynı olmasına rağmen, insan ve şempanze neden çok farklı evrim süreçleri yaşamışlar ve büyük oranda farklılaşmışlardır?

Bunun cevabı öncelikle evrim anlayışında yatıyor. Darwin'in evrim teorisi tek yanlıdır. Canlının evrimi onun çevreye uyum sağlama yeteneğiyle gerçekleşmez çünkü her canlı aynı zamanda çevresini değiştirir ve bu anlamda da kendi evrimine katkı sağlar. Bu nedenle insanlığın evrimi, insanın kendi evrimine yaptığı katkı da dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Bugünkü insanlık büyük oranda insanın kendi ürünüdür.

İnsanın farklı gelişmesi sosyallikle doğrudan bağlantılı olmakla birlikte sosyallik insana özgü değildir. Bütün canlılarda sosyallik ya da küçük veya büyük grup hayatı vardır. Hayvanlar ve bitkiler arasında daima iletişim vardır ama insan sosyalliği daha farklıdır. İnsanda sosyallik kavramı daha farklı; diğer insanları kendisi gibi görüyor ve insan topluluklarında aynı kavramlar aynı şeyleri ifade ediyor. Hayvan topluluklarında bu kavramsal gelişme daha alt düzeydedir. Bununla ilgili olarak farelerden şempanzelere kadar çok sayıda hayvan çeşidiyle sayısız deney yapılıyor ve bunlarla ilgili canlının olayları birbirine bağlayabilme ve sonuç çıkarabilme yeteneği ölçülüyor.

İnsandaki durumun çok farklı olmasının önde gelen nedeni dildir. Bütün canlıların kendine özgü dili bulunmakla birlikte insan dili büyük gelişme göstermiş. Bu gelişme farklı kavramların üretilebilmesini mümkün kıldığı gibi insanlar arasındaki iletişimin artması ve çeşitlenmesinin de başlıca nedenidir.

Burada “sosyal akıl” gündeme geliyor. Yıllarca çok tartışmalı bir konu olmuş ve bu halen de sürmektedir. Sosyolojide yıllardan beri kabul edilen bu kavram felsefede zorlukla benimsenebiliyorsa, buradan çıkan sonuç felsefenin insan hayatını açıklamada hiç de sanıldığı kadar kapsayıcı olmadığıdır. İyi bir sosyoloji temeliniz yoksa felsefede fazla ileri gidemezsiniz.

Sorunun nasıl çıktığını örnekle anlatayım: Diyelim ki dört kişi bir sorun üzerinde tartışıyorlar ve sonuca varıyorlar. Varılan sonuca herkesin katkısı vardır ve sonucun ortaya çıkması tek kişinin çabasına indirgenemez. Beyinler kişiseldir, dört ayrı beyin vardır ama kolektif sonucu üreten beşinci beyin bulunmamaktadır. Bu durumda kolektif aklın kolektif sonucu nasıl oluşmuştur?

İnsanlığın evriminde kolektif aklın belirleyici önemi bulunuyor. İnsanın evrimini şempanzeden ayıran kolektif aklın gittikçe daha fazla gelişmesidir. Bu gelişme sürekli iletişimin yanı sıra gelişmiş dili de zorunlu kılar.

Kolektif akı mutlaka işbirliği temelinde düşünmemek gerekir. Savaş da insan toplulukları arasındaki iletişimin bir çeşididir. Savaş stratejisi karşı tarafı anlamayı ve onun yöntemlerine karşı yöntemler geliştirebilmeyi gerekli kılar. İki taraftaki kolektif akıllar birbirleriyle sürekli iletişim içindedir. İnsanlar arasındaki savaş da sürekli iletişimin çeşitlerinden bir tanesidir.

Sosyal akıl özellikle ilgilendiğim bir konu ve bunun çeşitleri bulunuyor. Bunun bir de küresel çeşidi bulunuyor. Birbirlerinden çok uzakta yaşayan insanların aynı şeyler karşısında aynı duygulara sahip olmaları ve aynı tarzda düşünmeleri...

Üç yıl önceki **Aklın Arkeolojisi** başlıklı yazımda –internetten bulabilirsiniz- Ege sahiline cesedi vuran mülteci çocuğun (Aylan Kurdi) fotoğrafının nasıl bir küresel ortak anlayış yarattığı örneği üzerinde durmuştum. Mesela Suriye’ye çok uzak bir ülke olan Kanada bu fotoğraf üzerine Suriyeli mülteci alımına karar verir. Benzer süreç çok sayıda ülkede yaşanmıştır. Küresel çaptaki bu ortak kavrayışın özelliği geçici olmasıdır ve bu da kaçınılmazdır.

Buna rağmen bugün yüz yıl öncesine karşılaştırılamayacak kadar gelişmiş düzeyde küresel ortak normlar bulunuyor. Mesela futbolun kuralları dünyanın her yerinde aynıdır. İster Arjantin’de isterse Moğolistan’da resmi bir futbol karşılaşması aynı kurullarla yapılır.

Buradan sosyoloji ve politik bilimdeki küresel sivil toplum anlayışına geçebilirsiniz.

Herkesin tanıdığı ortak örgütler –mesela FIFA- ve ortak kurallar...

Bunun için sürekli iletişimin yanı sıra ortak dil –İngilizce- gerekiyor.

Başka bir konu ama bitirirken değineyim...

Yıllardan beri klasikleşmiş bazı belirlemelerin yeterince anlaşılmadan tekrarlandığını gördüm. Mesela işçilerin uluslar arası dayanışması gibi...

Böyle bir dayanışma yok ya da var olduğunda da kısa süreli oluyor. Dayanışmanın uzun süreli olabilmesi için sürekli iletişim gereklidir ama bunu hangi dilde yapacaksınız?

Farklı ülkelerin işçi sınıfları ya da halkları hangi dilde iletişim kuracaklar? Birinin dilini öteki bilmiyorsa karşılıklı deney aktarımı nasıl olacak; işaret diliyle mi?

19. yüzyılda Avrupa ülkelerinde bu iletişim çok zordu. Ancak olaylar temelinde etkileşim mümkündü ama bu da uzun süreli olamıyordu.

Gittikçe artan sayıda ülkede insanlar en az iki dil biliyorlar ve hatta üniversiteye girebilmek için birisi İngilizce olmak şartıyla üç dil bilmek zorunlu oluyor.

Birkaç ülke, kıta ve hatta dünya çapındaki sosyal akıl yoğun iletişimi gerekli kılar ve bu da ancak ortak dil temelinde mümkündür. Ya birbirinin dilini bileceksin ya da iki taraf da üçüncü bir dili bilecek, başka türlü doğru dürüst iletişim mümkün değildir.

Aklın arkeolojisi ve insanlığın evrimi

Engin Erkiner tarafından yazıldı
Cuma, 02 Kasım 2018 01:16 -

Birbirinin yaşadığı deneyleri daha iyi öğrenmek gelişmeyi müthiş hızlandırıyor. Bu en başta teknolojik alanda böyledir, ardından sosyal alan gelir.

Neyse konu büyük ve daha öğrenmem gereken çok şey bulunuyor.